

Zielona Góra, dnia 25 stycznia 2022 r.

Prof. dr hab. Hanna Paluszkiewicz
Katedra Prawa Karnego
i Postępowania Karnego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Zielonogórski

Recenzja
Rozprawy doktorskiej magistra Adama Müllera
Szkoda i jej kompensacja w prawie karnym.
(Gdańsk 2021)

I. Uwagi ogólne

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska poświęcona została istotnemu zagadnieniu z zakresu prawa karnego (i to w ujęciu szerokim), pozostającemu w ścisłym związku z kwestiami właściwymi dla prawa cywilnego. Tytuł pracy „*Szkoda i jej kompensacja w prawie karnym*” wskazuje, że przedmiotem analizy dokonywanej przez jej Autora będzie „karnistyczne” ujęcie problematyki szkody wyrządzonej czynem zabronionym, a zwłaszcza właściwych dla tej gałęzi prawa instrumentów jej naprawienia (kompensacji).

Przyjmując takie założenie czytelnik spodziewa się analizy wszystkich istotnych zagadnień, jakie z takim ujęciem tematyki pracy się wiążą, a także ukazania modelu kompensacji szkody, obowiązującego w polskim systemie prawnym. Jednak zarówno konstrukcja pracy, kolejność omawianych w niej zagadnień, jak i lektura choćby samego *Wstępu* wskazują, że zadanie jakie przed sobą postawił Doktorant jest w istocie zgoła odmienne. Istotą bowiem rozważań ma być weryfikacja hipotezy badawczej zawartej w stwierdzeniu, iż „*regulacje polskiego prawa karnego pozwalały i pozwalają na realizację funkcji kompensacyjnej, niezależnie od trudności występujących w praktyce, a wprowadzone*

od 1 lipca 2015 r. zmiany wynikały ze słusznych założeń ustawodawcy” (s. 6). Takie ujęcie zagadnienia stanowiącego w rzeczywistości przedmiot badań i analiz mgr A. Mullera wymaga dwóch uwag początkowych.

Pierwsza z nich dotyczy oceny problematyki, jaką podejmuje w swojej rozprawie doktorskiej Doktorant, druga natomiast odnosi się do poprawności sformułowania tytułu rozprawy.

Oceniając tematykę, jakiej poświęca swoje badania mgr A. Müller stwierdzić należy, że jest ona ważna, nie była eksplorowana dotychczas w kontekście zmienionych tzw. „wielką” nowelizacją z 2015 roku przepisów kodeksu karnego i kodeksu postępowania karnego, odnoszących się do naprawienia szkody, a nadto ma pewne znaczenie praktyczne. Z tego względu zbadanie ewolucji, jakiej podlegały na przestrzeni wybranego przez Doktoranta okresu, wybrane przez niego instytucje prawa karnego materialnego i procesowego, służące realizacji funkcji kompensacyjnej prawa karnego w ujęciu *largo* i pokazanie ich na tle praktyki sądów powszechnych jest cenne. Autor przystępując do swoich badań miał pewne intuicje, wynikające z analizy doktryny i orzecznictwa, a także obserwacji kierunku zmieniającego się stanu prawnego oraz praktyki w obszarze postępowań karnych, w których orzekane były środki służące naprawieniu szkody wyrządzonej czynem zabronionym. Trzeba już na wstępie podkreślić, że były one trafne i właściwie pokierowały Doktoranta na wymagające przeprowadzenia badań dogmatycznych i empirycznych pole badawcze. Trzeba jednak zaznaczyć, że przeprowadzone przez Doktoranta badania służyły przede wszystkim weryfikacji dokonanych już zmian ustawodawczych (w 2015 r.), nie obejmują natomiast żadnych kwestii stanowiących podstawę do formułowania propozycji *de lege lata* czy też *de lege ferenda*. Z tego względu uznać należy, że temat podjęty w rozprawie doktorskiej mgr A. Mullera jest interesujący, jednak nie został na tyle szeroko zakreślony, by uznać, że wyczerpuje zagadnienie objęte tytułem rozprawy.

Na tym tle wyrażam wątpliwość co poprawności wyboru brzmienia tytułu pracy doktorskiej. Z jednej bowiem strony może wprowadzać czytelnika w błąd co do zawartości treściowej monografii, z drugiej natomiast nie ukazuje (co należy podkreślić z ubolewaniem) całej gamy istotnych (także praktycznie) problemów, jakie w recenzowanej pracy zostały w rzeczywistości zaprezentowane. Zdecydowanie korzystniejsze byłoby wskazanie już w tytule rozprawy, jakiemu zagadnieniu jest ona poświęcona. Jeśli w przyszłości Autor rozważałby jej opublikowanie, niniejszą uwagę powinien przyjąć jako rekomendację co do zmiany tytułu tego opracowania, akcentującego problematykę ewolucji rozwiązań i instrumentów karnoprawnych

wprowadzające), w której omówiona została kompensacyjna funkcja prawa karnego, jak też przybliżone zostały koncepcje doktrynalne dotyczące pojęcia szkody i jej rodzajów zarówno na gruncie prawa cywilnego, jak w ujęciu piśmiennictwa i judykatury w sprawach karnych.

Formułując w tym miejscu pewne uwagi dotyczące struktury rozprawy należy podkreślić, że Autor niejako poza nawiasem głównych analiz, umieszcza także rozważania historyczne, którym poświęca cały Rozdział II (*Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem w polskim prawie karnym – zarys historyczny*). Omawiając rozwiązania normatywne odnoszące się do naprawienia szkody prezentuje akty prawne obowiązujące na przestrzeni czasu – od ustawodawstw państw zaborczych, obowiązujących jeszcze po odzyskaniu niepodległości, poprzez postanowienia Kodeksu Karnego z 1932 r., aż po rozwiązania przyjęte w Kodeksie Karnym z 1969 r. Bez wątplenia prezentacja dorobku polskiej doktryny i zmiany omawianych rozwiązań normatywnych na przestrzeni czasu i w różnych etapach rozwoju historycznego oraz społecznego ma walor poznawczy i jest dobrym punktem wyjścia do ukazania tendencji zmian, jakie nastąpiły w tym zakresie już w czasie obowiązywania ustaw karnych z 1997 roku. Wprawdzie Autor dostrzega ten związek, to jednak nie formułuje pogłębionych refleksji w tym zakresie w dalszej części swoich rozważań, poświęconych już zmianom normatywnym z 2015 roku (Rozdziały III i IV).

Wydaje się, że właściwe jest także w tym miejscu zwrócenie uwagi na pewną „lakoniczność” tytułatury poszczególnych rozdziałów. W mojej ocenie jako recenzenta (i czytelnika) brzmienie tytułów rozdziału I, IV, V, VI nie zapowiada rzeczywistej treści, jaka w tych częściach pracy została faktycznie przez Doktoranta zamieszczona. Uwzględniając prawo Autora do nadawania rozprawie naukowej struktury i tytułatury odpowiadającej przyjętym przez niego założeniom badawczym i metodzie prezentacji wyników badań, warto jednak podkreślić, że i ten aspekt pracy doktorskiej podlega ocenie, potwierdzając nabycie umiejętności zorganizowania, przeprowadzenia oraz udostępnienia przez Doktoranta wyników jego badań.

Formułując uwagi dotyczące strony formalnej pracy, należy poddać ocenie także sposób wypowiedzi Doktoranta. Otóż generalnie, język jakim posługuje się Autor pracy uznać należy za poprawny, fachowy a wypowiedzi uznać za prezentowane w zrozumiały, komunikatywny dla czytelnika sposób. Nie można jednak pozostawić bez krytycznego komentarza faktu, że Doktorant posługuje się skrótami myślowymi, nie zawsze zwraca uwagę na precyzję wypowiedzi w języku prawniczym.

Nie zgłaszam natomiast zasadniczych uwag co do wykorzystania literatury przedmiotu oraz orzecznictwa sądowego. Autor wykazał się umiejętnością gromadzenia materiału

oraz karnoprosesowych służących kompensacji szkody wyrządzonej czynem zabronionym i ukazanie normatywnego modelu kompensacji szkody na gruncie prawa karnego.

Rozprawa doktorska mgr Adama Müllera obejmuje 348 stron, w tym 229 strony tekstu. Została podzielona na następujące rozdziały: I. *Zagadnienia wprowadzające* (s. 9–33); II. *Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem w polskim prawie karnym – zarys historyczny* (s. 34–58); III. *Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem przed wejściem w życie ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 396)* (s. 58-110); IV. *Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem de lege lata* (s. 110–169); V. *Kompensacja szkody wyrządzonej przestępstwem w ujęciu proceduralnym* (s.169–199); VI. *Badanie i ocena zmian legislacyjnych* (s. 199–228).

Praca zawiera *Wstęp* (s. 5–9) oraz całościowe podsumowanie omówionych zagadnień w *Zakończeniu* (s.228–235). Autor zamieścił w niej także wykaz używanych skrótów (s. 4-5), spis bibliograficzny w tym wykaz orzecznictwa i aktów prawnych (s. 235-280), wykaz tabel i wykresów (s.280-283) oraz cztery załączniki zawierające zbiór danych pozyskanych do badań z poszczególnych sądów powszechnych (s. 283-348). W pracy znalazły się również tabele, ujawnione w Wykazie. Wskazana przez Autora jako wykorzystana przy pisaniu pracy bibliografia obejmuje łącznie 316 pozycji literaturowych (monografie, komentarze, podręczniki, artykuły) oraz orzecznictwo SN i sądów powszechnych - apelacyjnych, okręgowych i rejonowych (łącznie 100 judykatów).

W odniesieniu do konstrukcji pracy także należy poczynić pewne uwagi. Część z nich jest pochodną przyjętego przez Autora tytułu rozprawy. Zakładając bowiem, że przedmiotem analiz jest – zgodnie z brzmieniem tytułu monografii – omówienie problematyki szkody oraz jej kompensacji w prawie karnym należy spodziewać się nieco szerszej wypowiedzi, także z uwzględnieniem problematyki teoretycznoprawnej oraz filozoficznoprawnej. Tymczasem rozważania zawarte w dysertacji koncentrują się na zupełnie innych problemach i mają raczej walor historycznoprawny.

Struktura każdej pracy naukowej powinna odzwierciedlać pewne typowe dla tematu badań kwestie, w tym wskazywać na zagadnienia stanowiące niejako podłoże dla dalszych szczegółowych analiz i wniosków. Oceniając od tej strony rozprawę doktorską mgr A. Mullera, należy zauważyć, że przyjęta przez niego konstrukcja pracy odzwierciedla zamysł ukazania pewnej ewolucji w wybranych przez niego instrumentach prawnych, służących na gruncie prawa karnego w ujęciu *largo* na kompensację szkody wyrządzonej czynem zabronionym. Układ rozprawy doktorskiej odzwierciedla także owo „podłoże”, stanowiące punkt wyjścia dla ustaleń szczegółowych. Jest bowiem wyodrębniona część (Rozdział I *Zagadnienia*

poszczególnych apelacjach w odniesieniu do liczby spraw karnych, w których orzeczono nawiązki.

Dane liczbowe zawarte w tabelach zostały krótko omówione porównawczo, przy czym Autor podjął próbę ich interpretacji i odnalezienia zarówno tendencji wzrostowych, jak i spadkowych oraz wskazania intuicyjnego (nie popartego bowiem innymi danymi pochodzącymi z metodologicznie przygotowanych badań) ich przyczyn.

II. Uwagi szczegółowe

Zweryfikowanie hipotezy początkowej wymagało od Doktoranta analizy rozwiązań normatywnych zawartych przede wszystkim w Kodeksie karnym z 1997 roku w okresie poprzedzającym wejście w życie zmian wynikających z jego nowelizacji ustawą z 20 lutego 2015 roku, a także nowych - po ich wejściu w życie z dniem 1 lipca 2015 roku. Punktem centralnym w tej analizie stała się zatem zmiana stanu prawnego w okresie reformy prawa karnego i ocena kierunku dokonanych zmian. Zaplanowane na potrzeby rozprawy badania ankietowe stanowią w tym ujęciu materiał bardziej ilustrujący dokonujące się w praktyce sądowej zmiany, w okresie przed i po nowelizacji aniżeli materiał do głębszej analizy przyczyn i oceny efektywności dokonanych zmian normatywnych w zakresie kompensacji szkód „karnistycznych”. Nie można im odmówić waloru weryfikacyjnego, choć tylko w aspekcie zarysowujących się tendencji spadkowych albo wzrostowych w zakresie wykorzystywania w praktyce orzeczniczej wybranych instytucji prawnych służących kompensacji szkody w sprawach karnych w latach 2012-2017.

W tej perspektywie znaczenie ma zwłaszcza prezentacja stanu prawnego i jego ocena, dokonana w Rozdziale III *Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem przed wejściem w życie ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 396)*. Autor skupił się na ocenie charakteru prawnego „instytucji związanych z naprawieniem szkody wyrządzonej przestępstwem, takich jak: obowiązek naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, nawiązka i świadczenie pieniężne, a także zagadnień dotyczących wykonania obowiązków związanych z naprawieniem szkody karnistycznej”. Rozważania zawarte w tej części rozprawy mają zasadniczo charakter sprawozdawczy, jednak są poparte rzetelnymi odniesieniami do literatury przedmiotu. Z punktu widzenia dalszych analiz, które dokonywane są w kolejnych rozdziałach i stanowią przedmiot badań ankietowych, jako szczególnie istotne jawią się rozważania dotyczące nawiązki (s. 95-106). Autor prezentuje charakter tego środka pod rządami Kodeksu karnego sprzed zmian dokonanych ustawą z 20

badawczego, jego krytyczną oceną oraz zdolnością do formułowania wniosków z badań tych płynących. Bez wątpienia nie ma tu błędów w rozumowaniu, argumentacja jest logiczna, choć budzi pewien niedosyt brak własnych refleksji, które mógłby formułować Doktorant mając przecież za przedmiot badań wybrane instytucje prawa karnego służące do naprawienia przez sprawcę czynu zabronionego szkody i to ukazywane w perspektywie zmian legislacyjnych, jakim podlegały na przestrzeni czasu. Brakuje wyraźnie formułowanych własnych opinii Autora w zakresie, dostrzeganych przecież przez niego, tendencji rozwojowych w prawie karnym *sensu largo* w odniesieniu do kompensacji szkody.

Autor - jak zaznacza - zastosował w pracy kilka metod badawczych: historyczno-porównawczą, analityczną (dogmatyczną), komparystyczną (choć w ograniczonym zakresie), analizę orzecznictwa sądowego oraz metodę badań ankietowych na podstawie danych uzyskanych w trybie przepisów ustawy o dostępie do informacji publicznej. Uwagę zwraca zwłaszcza skorzystanie z tych ostatnich z wyżej wymienionych. Po lekturze pracy trudno uznać, że w pracy przeprowadzono badania prawnoporównawcze. W gruncie rzeczy opisany został w jednym z podrozdziałów porządek prawny niemiecki, w innym brytyjski lecz na tle zaprezentowanych ogólnie rozwiązań obcych, nie zostały poczynione żadne uwagi dotyczące modelu polskiego. Badania z zastosowaniem metody ankietowej ograniczyły się natomiast do sporządzenia ankiety badawczej (na s. 210 znajduje się formularz badań ankietowych), której celem było uporządkowanie danych pozyskanych z sądów rejonowych i okręgowych na terenie całego kraju (wszystkie apelacje). Dane miały charakter liczbowy i odnosiły się do liczby spraw, w których dany sąd orzekał o naprawieniu szkody w ramach powództwa cywilnego oraz w ilu sprawach orzekał nawiązkę, bez uwzględnienia zmiany charakteru prawnego tego środka nowelizacją kodeksu karnego z 2015 roku. Zakres czasowy pozyskanych danych liczbowych był różny, albowiem dane dotyczące powództwa cywilnego obejmowały okres lat 2012-2015, natomiast w zakresie orzekania o nawiązce lat 2012-2017.

Wyniki ankiety zostały zaprezentowane zbiorczo w tabelach, osobno dla spraw, w których orzekano o powództwie cywilnym i o nawiązce, z podziałem na poszczególne lata. Dane pozyskane z poszczególnych apelacji zaprezentowane zostały w ujęciu liczbowym oraz ponownie w ujęciu procentowym. Tabela wskazująca na liczbę spraw (wykresy nr 1, 3,5,7,9 oraz 11) zostały opatrzone informacją czego dotyczą, natomiast tabele z diagramem kołowym zawierającym ilustracje danych liczbowych w ujęciu procentowym nie zostały dodatkowo opisane. Nie ma jednak wątpliwości czego te tabele (wykresy nr 2,4,6,8) dotyczą. W podobny sposób zaprezentowane zostały dane liczbowe pozyskane z sądów rejonowych i okręgowych w

formułowane w piśmiennictwie i orzecznictwie Autor je aprobuje, przyjmując za własne. Kluczowym ustaleniem poczynionym przez Doktoranta w tej części pracy, jest stwierdzenie, iż zmiana normatywna w zakresie art. 67 § 3 k.k. „*znacząco zbliżyła ten środek kompensacyjny do instytucji cywilnoprawnych i w efekcie stała się konkurencyjna dla nieobowiązującego już powództwa adhezyjnego*” (s. 168).

To stwierdzenie jest weryfikowane w dalszej części rozprawy, także poprzez interpretację danych ankietowych, pozyskanych z sądów. Prezentację tych badań, poprzedza część rozprawy poświęcona zagadnieniom proceduralnym. W Rozdziale V *Kompensacja szkody wyrządzonej przestępstwem w ujęciu proceduralnym* (s. 169-199) Doktorant prezentuje problematykę powództwa adhezyjnego oraz odszkodowania z urzędu. Po lekturze całości rozprawy jest dla czytelnika jasne, że zasadniczym zagadnieniem, którego dotyczą badania mgr A. Mullera jest potwierdzenie – poprzez analizę zmian normatywnych dokonanych w 2015 roku oraz dane liczbowe pozyskane z ankietowanych sądów, że zmiana charakteru prawnego nawiązki miała związek z decyzją prawodawcy o rezygnacji z karnoprosesowej instytucji powództwa adhezyjnego, które zostało usunięte z prawa karnego procesowego. Doktorant przedstawił po krótko dorobek piśmienniczy dotyczący powództwa adhezyjnego w polskim porządku prawnym, akcentując zwłaszcza poglądy krytyczne wobec tej instytucji. W tym miejscu należy zgłosić uwagę terminologiczną. Autor kilkakrotnie posługuje się pojęciem „instytucja powoda cywilnego”, „instytucja powództwa cywilnego”. O ile to drugie pojęcie jest używane poprawnie, bowiem odzwierciedla konkretną instytucję karnoprosesową o własnej charakterystyce prawnej, to trudno odnieść to do powoda cywilnego, który był przecież uczestnikiem postępowania karnego o określonym statusie procesowym, określonych uprawnieniach i obowiązkach. Nie można sobie wyobrazić powoda cywilnego bez powództwa, nawet jeśli jest ono (było) wnoszone w ramach procesu karnego. Na gruncie nauki procesu karnego mianem instytucji procesowej obejmuje się wyodrębniony zbiór norm (nawet jeśli jest zakodowany w jednej tylko jednostce normatywnej, bądź w kilku rozproszonych w tekście prawnym), regulujących zazwyczaj powiązane ze sobą, podejmowane w określonym celu proceduralnym czynności procesowe. Można zatem mówić o instytucji przedstawienia zarzutów, instytucji zapoznania podejrzanego z materiałami śledztwa, instytucji powództwa adhezyjnego. Nie powinno się natomiast używać określenia „instytucja” na opisanie statusu uczestnika procesu karnego – oskarżonego, pokrzywdzonego, oskarżyciela prywatnego czy powoda cywilnego. Ta uwaga porządkująca nie stoi w sprzeczności z aprobatą rozważań zawartych w rozprawie, a poświęconych problematyce powództwa adhezyjnego w procesie karnym. Uchylenie przepisów dotyczących tej instytucji w ramach nowelizacji Kodeksu

lutego 2015 r., a także w perspektywie historycznej. Jest to trafne ujęcie, ponieważ zmiana charakteru prawnego nawiązki w wyniku nowelizacji i traktowanie jej jako środka kompensacyjnego zmieniło zarówno jego oblicze prawne, jak i zakres jej wykorzystania do naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem. Zasadne jest także zaprezentowanie relacji pomiędzy obowiązkiem naprawienia szkody a nawiązką, co ma znaczenie dla charakterystyki tego środka karnego w stanie prawnym sprzed 1 lipca 2015 r.

Problematyce naprawienia szkody „karnistycznej” po nowelizacji dokonanej ustawą z 20 lutego 2015 r., poświęcony został Rozdział IV opatrzony (niezbyt zgrabnym) tytułem *Naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem de lege lata*. Autor omawia w nim instytucje prawne na gruncie zmienionych od 1 lipca 2015 roku przepisów Kodeksu karnego, służące kompensacji szkody wyrządzonej przestępstwem. Wykorzystuje do tego bogate piśmiennictwo i orzecznictwo dotyczące wybranych zagadnień, analizując je porównawczo w ujęciu historycznym. Warto w ramach uwag szczegółowych podkreślić, że analizy Doktoranta obejmują także motywy, jakim kierował się prawodawca dokonując zmian w prawie karnym w zakresie rozwiązań prawnych, służących realizacji funkcji kompensacyjnej prawa karnego, co stanowi także punkt odniesienia dla ocen formułowanych w dalszej części pracy.

Doktorant szczegółowo omawia problematykę orzekania o obowiązku naprawienia szkody (s. 112- 155), prezentując poszczególne instytucje prawa karnego, służące także zadośćuczynieniu za doznaną krzywdę. Uwzględnia również rozwiązania obowiązujące na gruncie prawa karnego wykonawczego. Interesujące są również wątki cywilistyczne, które podnosi Autor należycie wspierając je poglądami wyrażonymi w piśmiennictwie na gruncie tej gałęzi prawa. To wartościowy fragment rozprawy doktorskiej.

Bez wątpienia zasadnicze znaczenie dla badań prowadzonych przez Doktoranta ma nowelizacja przepisów dotyczących nawiązki. Nowe ujęcie (nowy charakter prawny) nawiązki, jak środka kompensacyjnego prezentowany jest w osobnej części rozdziału (s. 155-169). Drobne powtórzenia, jakie można odnaleźć w tym fragmencie rozprawy nie stanowią jej wady, mają bowiem na celu podkreślenie dokonanych w wyniku nowelizacji z 2015 roku zmian w tym zakresie i mają walor porządkujący, zwłaszcza w perspektywie dalszych rozważań dotyczących nawiązki, dokonywanych w Rozdziale VI (s. 226 i n.). W tym miejscu wypada zgłosić też uwagę, że Doktorant wypowiadając się w kwestiach związanych z wątpliwościami interpretacyjnymi odnośnie do nowych przepisów i nowego charakteru prawnego nawiązki, choć w skromny sposób, to jednak dość jednoznacznie wyraża swoje zdanie aprobujące dla niektórych prezentowanych w piśmiennictwie poglądów. Tego brakuje w pozostałych fragmentach rozprawy, choć należy przypuszczać, że powołując się na określone poglądy

postępowania karnego, z dniem 1 lipca 2015 roku usunęło wprawdzie część problemów, jakie ze stosowaniem jej w procesie karnym się wiązało (trafnie omówił je Doktorant), to jednak z uwagi na niedostateczną regulację intertemporalną zmiana ta przysporzyła praktyce nowe problemy, w odniesieniu do trwających postępowań, w których powództwo takie zostało wytoczone przed dniem 1 lipca 2015 r., co trafnie podnosi Autor.

Mgr A. Muller akcentuje swego rodzaju „wyczerpanie się” możliwości restytucyjnych powództwa adhezyjnego, zwracając uwagę na konkurencyjne wobec niego instytucje - obowiązek naprawienia szkody oraz nawiązkę. Analizy porównawcze tych instytucji i ich „użyteczność” jako środka służącego kompensacji szkody w zmienionych warunkach normatywnych, dokonane w Rozdziale V zasługują na uznanie. Są interesująco przeprowadzone, logicznie uzasadnione, poparte dobrze dobranym piśmiennictwem i orzecznictwem, stanowiąc wartościową część rozprawy. Stanowią także dobry wstęp do zaprezentowania kluczowego ustalenia rozprawy, formułowanego w Rozdziale VI *Badania i ocena zmian legislacyjnych* (s. 199-228).

Uwagi dotyczące trafności tytułów nadanych poszczególnym rozdziałom są w odniesieniu do Rozdziału V w pełni aktualne. Zwracam na to uwagę, bowiem w tej części rozprawy zamieszczone zostały najistotniejsze z punktu widzenia celu pracy ustalenia. Tymczasem tytuł tego Rozdziału, jak i część jego zawartości odnosi się nie tylko do sposobu pozyskiwania materiału badawczego, ale także - przynajmniej w podrozdziale I *Uwagi wstępne* - zawiera wyjaśnienie podstaw postawionej na wstępie hipotezy badawczej. Te uwagi powinny zostać zamieszczone raczej we wstępnej części rozprawy, stanowiąc bowiem swego rodzaju oś wokół koncentrować powinny się dalsze rozważania. Wydaje się, że Doktorant rozpoczął swoje badania w nieco inaczej ujętym obszarze tematycznym, a zmiany w prawie karnym z 2015 roku, przesunęły oś rozważań w kierunku oceny dokonanych zmian legislacyjnych i ich *de facto* uzasadnienia. W analizowanym rozdziale Autor bowiem opisał metodykę badań, koncentrując się na wyjaśnieniu sposobu pozyskania materiału badawczego (dane ankietowe). W odniesieniu do analiz zamieszczonych w rozdziałach poprzedzających wyjaśnił jedynie, że dotyczyły one „*funkcjonowania konkretnych instytucji prawa karnego w przedmiotowym obszarze* (naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem w ramach polskiego prawa – dop. HP; por. s. 203), *a także ich ewolucji.*” A nadto „*przedstawiono odpowiednie regulacje prawne, ale przede wszystkim porównano ze sobą konkretne instytucje – w tym zależności występujące między nimi*”. Metody badawcze nie zostały w tym miejscu wskazane i omówione.

Uzupełniając poczynione wyżej uwagi dotyczące badań ankietowych (I część recenzji) należy odnieść się do wyboru przedmiotu badań. Mając na uwadze całościową hipotezę

badawczą, która miała zostać zweryfikowana także przy pomocy badań empirycznych, Autor wybrał dwie instytucje prawne – z zakresu prawa karnego materialnego tzn. nawiązkę oraz karnoprosesową, tzn. powództwo adhezyjne. Uzasadnieniem tego wyboru były zarówno zmiany legislacyjne w 2015 roku, jak i założenie (wynikające także analizy z prac Komisji Kodyfikacyjnej i przedłożonego uzasadnienia ustawy nowelizacyjnej z 2015 r. – druk sejmowy 2393), wskazujących na ich konkurencyjność jako środków służących w procesie karnym do kompensacji szkody. Doktorant postawił sobie za cel badań także weryfikację celowości decyzji prawodawczej o usunięciu z systemu polskiego prawa instytucji powództwa adhezyjnego, co dokonało się po wejściu w życie wspomnianej wyżej nowelizacji (1 lipca 2015 r.), a także celowości zmiany charakteru środków karnych (głównie nawiązki) na środku kompensacyjne.

W moim odczuciu nie ma pełnej spójności pomiędzy tak określonymi celami badawczymi i rzeczywistym przedmiotem analiz. W szczególności nie odnajduję w pracy wątków mających za przedmiot analizę tendencji „*panujących w praktyce różnych zawodów prawniczych, czyli sędziów, adwokatów i radców prawnych, na obszarach różnych apelacji, okręgów czy nawet sądów rejonowych*” (s. 204). Dość wskazać, że nawet analiza przedstawionych danych liczbowych pochodzących z różnych apelacji nie stanowi podstawy do formułowania jakichkolwiek wniosków o panujących w danej apelacji tendencjach praktyki prawniczej czy „zwyczajach” w zakresie orzekania o kompensacji szkody w ramach nawiązki czy też (do 2015 r.) w ramach powództwa cywilnego w procesie karnym. W tym wypadku wszelkie wnioski w tym zakresie są zdecydowanie bezpodstawne, w tym znaczeniu, że nie mogą być wywiedzione z tak zebranego materiału badawczego.

Trafne natomiast jest wyjaśnienie i uszczegółowienie (poprzez podanie szczegółowych problemów i szczegółowych hipotez badawczych) głównego problemu badawczego. Wydaje się jednak, że lepszym miejscem na ich wskazanie byłyby początkowe części rozprawy, albowiem uwagi zawarte w podrozdziale 2.2. *Problemy i hipotezy badawcze* (s. 205 i n.) oraz w podrozdziale 2.3 *Metody, techniki i narzędzia badawcze* (s. 207 i n.) nie odnoszą się jedynie do części badań (tzn. tylko badań ankietowych). Powinny zatem otwierać dysertację, stanowiąc określenie pola badawczego i metod jego eksploracji. W mojej ocenie jako recenzenta pracy byłoby to z korzyścią dla prezentacji całości zagadnienia szkody wyrządzonej przestępstwem i jej kompensacji w procesie karnym. Pozwoliłoby także czytelnikowi na śledzenie całości rozważań, w tym tych o charakterze historycznym i prawnoporównawczym, w określonej jasno perspektywie.

Uwagi szczegółowe dotyczące badań ankietowych były już zgłoszone wcześniej, w tym miejscu jedynie wypada podkreślić, że pozyskany materiał badawczy, jakkolwiek nie pozwala na udzielenie odpowiedzi na wszelkie pytania i wątpliwości dotyczące kompensacji szkody karnistycznej *de lege lata*, to jednak został poprawnie pozyskany i przetworzony w celu ukazania tendencji wzrostowych i spadkowych w zakresie orzekania w latach 2012-2015 oraz 2012 – 2017 o naprawieniu szkody w ramach powództwa adhezyjnego oraz nawiązki. Uzyskane wyniki potwierdzają mniejsze zainteresowanie praktyki sądowej powództwem adhezyjnym w badanych okresie, nie wskazują jednak przyczyn tego stanu rzeczy. Autor upatruje powodów tego spadku w podjętych w tym okresie pracach Komisji Kodyfikacyjnej i przygotowywanych przez nią zmianach w prawie karnym *sensu largo*, a także w wykorzystywaniu kompensacji szkody przy pomocy środków karnych pełniących funkcje kompensacyjne (s. 214). Jak wyżej wspomniałam, jest to raczej ekstrapolacja aniżeli wynik przeprowadzonych przez Autora badań ankietowych.

Wszystkie te uwagi krytyczne, w pewnym stopniu łagodzi lektura *Zakończenia* (s. 228 i n.). Stanowi ono krótkie podsumowanie zasadniczych wątków poruszanych w poszczególnych rozdziałach. Zbędne wydaje się jednak powtarzanie (i to *in extenso*) wcześniejszych fragmentów pracy (por. s. 205-206 oraz 229-230), zwłaszcza, że omówienie „hipotez szczegółowych”, jak nazywa je Doktorant, stanowi w istocie nieznaczące ich rozwinięcie, bez dodatkowej argumentacji uzasadniającej poprawność ustaleń. Nie byłoby to problemem, gdyby taka argumentacja była w pracy zamieszczona - *Zakończenie* jako podsumowanie ustaleń badawczych, mogłoby być wówczas równie lakoniczne, jak jest obecnie.

Nie zmienia to jednak aprobaty recenzenta dla wielu twierdzeń Autora, zamieszczonych w tej części pracy, jak choćby o wpływie dotychczasowego (sprzed 2015 r.) orzecznictwa i piśmiennictwa na kształt zmian normatywnych dokonanych w zakresie kompensacji szkody „karnistycznej” nowelizacją z 20 lutego 2015 r. Trafne są także uwagi o braku jakichkolwiek działań prawodawcy zmierzających do pełniejszego uregulowania (a tym samym stworzenia szans na większe wykorzystanie w praktyce orzeczniczej) instytucji powództwa adhezyjnego. Brakuje jednak szerszej analizy tej kwestii z uwzględnieniem pozycji procesowej pokrzywdzonego, jak też spojrzenia na problem kompensacji szkody wyrządzonej przestępstwem przez pryzmat jego interesów procesowych. Doktorant ledwie „doknął” we wnioskach problematyki trudności praktycznych, jakie stwarzały i stwarzają nadal po nowelizacji przepisy dotyczące naprawienia szkody w procesie karnym. Jego twierdzenia w tym zakresie nie są uargumentowane, choć trudno się z nimi nie zgodzić.

Podzielam poglądy Doktoranta w kwestii skutków zmian legislacyjnych, ujednoczenia i spojenia systemu prawa poprzez zbliżenie rozwiązań normatywnych na gruncie prawa karnego i cywilnego, z zachowaniem jednakże zasad i celów prawa karnego. Trafnie formułuje tu mgr A.Müller uwagi dotyczące zmiany charakteru prawnego nawiązki i możliwości jej zastosowania w procesie karnym, a także wniosek o konkurencyjności środków kompensacyjnych wobec powództwa adhezyjnego, w kształcie normatywnym tej instytucji procesowej sprzed nowelizacji z 2015 r., czego konsekwencją było zamiast dalsze reformowanie tej instytucji – całkowita rezygnacja z niej.

Na zakończenie muszę sformułować jeszcze jedną uwagę. Otóż, realizując założony cel rozprawy doktorskiej, którym miało być kompleksowe zaprezentowanie „szkody i jej kompensaty w prawie karnym”, Doktorant nie pokazał czytelnikowi jaki jest karnoprawny model kompensacji szkody wyrządzonej przestępstwem w systemie polskiego prawa. Przedstawił natomiast poszczególne instytucje prawne, które powinny stanowić elementy składowe tego modelu. Oceniał ich historyczny rodowód, wzajemne relacje i wpływ na realizację funkcji kompensacyjnej prawa karnego, trafnie zresztą ją akcentując. Zabrakło jednak pełnego powiązania tych wszystkich elementów, zwłaszcza przy ocenie aktualnego (tzn. po nowelizacji z 2015 r.) stanu prawnego bądź też stwierdzenia wprost, że mimo tego, że przepisy ustaw karnych przewidują możliwości naprawienia szkody „karnistycznej”, to w istocie w polskim systemie prawa karnego nie ma uporządkowanego normatywnie, jednolitego modelu kompensacji takiej szkody. Kompleksowa analiza każdego zagadnienia wymaga także takich ogólniejszych, syntetyzujących ustaleń.

III. Uwagi końcowe

W konkluzji należy jednak stwierdzić, iż przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska mgr Adama Mullera zasługuje na pozytywną ocenę, mimo zgłoszonych uwag krytycznych lub polemicznych. Sposób zakreślenia pola badawczego, przyjęte metody badawcze oraz poprawne przedstawienie wyników badań empirycznych świadczą o opanowaniu metod prowadzenia badań naukowych. Monografia Doktoranta stanowi interesujące, samodzielne i oryginalne ujęcie problematyki kompensacji szkody wyrządzonej przestępstwem, ukazanej w perspektywie zmian nowelizacyjnych w ustawach karnych dokonanych w 2015 roku. Wskazuje także na umiejętność Autora organizowania badań naukowych, a także formułowanie ocen i własnych wniosków.

Rozprawa doktorska napisana przez mgr Adama Müllera, pt. *Szkoda i jej kompensacja w prawie karnym* odpowiada wymogom przewidzianym w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r., o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (tj. Dz. U. z 2016 r., poz. 882) i uzasadnia na podstawie art. 14 tejże ustawy dopuszczenie Doktoranta do dalszych czynności w postępowaniu o nadanie stopnia doktora nauk prawnych.

/ prof. dr hab. Hanna Paluszkiewicz /

